

УДК 343.343

Габуда Андрій Степанович –
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та оперативно-розшукової
діяльності факультету № 3 Національної
академії внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 342 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ВІД СУМІЖНИХ ДІЯНЬ

Здійснено пошук критеріїв відмежування опору від суміжних посягань, зокрема шляхом з'ясування того, які склади злочинів визнають суміжними, а які – передбачені нормами, котрі конкурують між собою. Доведено, що склади злочинів, передбачених ст. 342 Кримінального кодексу України, містять спільні та розмежувальні ознаки зі складами злочинів, визначених ст. 349, 391, 392, 393, 402 цього Закону.

Ключові слова: опір; суміжні склади; розмежувальні ознаки; кваліфікація; конкуренція норм; спеціальна та загальна норми.

Кримінальний кодекс (КК) України містить значну кількість груп складів злочинів, які мають близькі або подібні за змістом ознаки. Серед них є такі, що збігаються за об'єктивними чи суб'єктивними ознаками зі складом опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Ця обставина зумовлює потребу в їх розмежовуванні під час вибору норм закону про кримінальну відповідальність. Проте чинне законодавство не містить положень, які б регламентували порядок застосування кримінально-правових норм, зокрема питання кваліфікації [1, с. 4]. Тому проблема

встановлення спільних і розмежувальних ознак складів злочинів, передбачених ст. 342 КК України, та відповідних суміжних посягань є актуальною не лише для доктрини кримінального права, а й правозастосовної практики.

Метою статті є встановлення складів злочинів, що містять ознаки, схожі на ті, якими наділені склади злочинів, передбачених ст. 342 КК України, через що створюють труднощі для суб'єктів правозастосування під час вибору певної норми, а також розробка критеріїв їх розмежування. Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати завдання, пов'язані з пошуком та аналізом законодавчого і доктринального підходів до визначення критеріїв, що дають змогу встановити спільні й розмежувальні ознаки опору та суміжних посягань.

У доктрині кримінального права завжди приділяли значну увагу дослідженню питань, пов'язаних із кримінально-правовою оцінкою опору особам, наділеним владними повноваженнями. Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили такі вітчизняні науковці: М. І. Бажанов, І. І. Давидович, П. С. Слізаров, І. М. Залялова, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, В. В. Сташис, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко. Серед зарубіжних учених вирізняються праці таких авторів, як В. О. Владіміров, П. Ф. Гришанін, М. П. Журавльов, П. В. Замосковцев, В. Д. Меншагін, А. А. Піонтковський, Г. Ф. Поленов, О. Є. Сухарьов, М. І. Трофімов та ін. Водночас питання щодо встановлення чітких критеріїв відмежування злочину, передбаченого ст. 342 КК України, від суміжних посягань залишились малодослідженими.

Як відомо, правильна кваліфікація злочинів є важливою передумовою забезпечення законності в боротьбі зі злочинністю. Адже неправильна правова оцінка суспільно небезпечних посягань спричиняє порушення прав та законних інтересів як держави, так і окремих громадян, перешкоджаючи нормальному здійсненню правосуддя, підриваючи авторитет органів розслідування й суду, а отже, престиж держави. Така кваліфікація може призвести до притягнення невинного до кримінальної відповідальності або призначення винному покарання, що не ґрунтується на вимогах закону. Помилкова

кваліфікація може також зумовити необґрунтоване звільнення винного від відповідальності або покарання.

Кожен злочин має низку ознак, які суб'єкти правозастосування мають обов'язково враховувати щоразу під час здійснення кримінально-правового аналізу. Кваліфікуючи конкретне протиправне діяння, потрібно встановити юридично значущі об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що належать до складу конкретного злочину. Причому склад становлять лише всі передбачені законом ознаки. Нестача хоча б однієї з них свідчить про відсутність у діянні особи складу конкретного злочину.

Проте діяльність щодо пошуку ознак злочину серед фактичних даних про посягання та зіставлення їх з ознаками, закріпленими у відповідній нормі закону про кримінальну відповідальність, не закінчується вибором конкретної статті КК України. Нерідко особам, які провадять цю діяльність, доводиться аналізувати не одну статтю, а декілька. Така потреба виникає у зв'язку з тим, що значна кількість складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК України, містить чимало схожих об'єктивних і суб'єктивних ознак. Тому вибір норми, яка найбільш повно описує ознаки досліджуваного злочину, здебільшого залежить від того, наскільки правильно було здійснено розмежування норм, що конкурують між собою. І хоча законодавчо не визначено порядок відмежування одних злочинів від інших, певний алгоритм дій, які необхідно виконати під час кваліфікації таких посягань, розроблено в межах кримінального права на підставі слідчої та судової практики.

Задля визначення правил, якими слід керуватися, розмежовуючи склади злочинів, що мають спільні ознаки, необхідно з'ясувати, як вони співвідносяться між собою. Так, доцільно встановити, чи є ці склади злочинів суміжними, чи передбачені вони нормами, що конкурують як загальна та спеціальна або як частина й ціле. Таке завдання можна розв'язати, з'ясувавши спочатку, які склади злочинів визнано суміжними, а які – передбачені нормами, що конкурують між собою.

Співвідношення останніх передбачає їх підпорядкування одна одній за об'ємом (загальна норма підпорядковується

спеціальній) [2, с. 38; 3, с. 43] і за змістом (частина норми підпорядковується цілій) [1, с. 225].

Для співвідношення спільних ознак складів злочинів, передбачених нормами, що конкурують як загальна і спеціальна, характерним є те, що всі ознаки складу злочину, названі в загальній нормі, наявні також у спеціальній [3, с. 174; 4, с. 177]. Уточнюючи таке твердження, Л. В. Іногамова-Хегай зазначає, що спеціальна норма має всі істотні ознаки загальної та конкретизує одну або декілька з них [2, с. 38]. У межах конкурування загальної та спеціальної норм діє таке правило: слід застосовувати лише спеціальну норму [5, с. 72].

У співвідношенні норм, що конкурують як частина та ціле, одна норма має певні притаманні лише їй істотні ознаки (частина), а інша, окрім цих ознак, має ще ознаку (ознаки), відсутню в першій нормі (ціле). У цьому виді конкуренції зміст однієї норми (частина) повністю охоплює зміст іншої (ціле) [2, с. 39–40].

Нормам, що передбачають суміжні склади злочинів, не притаманне підпорядкування (ні за змістом, ні за обсягом), вони автономні. Ці склади відрізняються однією або декількома ознаками за умов збігання інших [6, с. 16].

Тобто розмежувальні ознаки суміжних складів злочинів завжди мають пару в іншому із суміжних складів злочинів і за змістом є несумісними. Варто зазначити, що наявністю таких ознак вважають існування не будь-яких інших ознак. Йдеться про конкретні ознаки, які належать до однієї й тієї самої ознаки складу злочину та є несумісними. Інакше склади злочинів відрізнити і розмежувати буде неможливо. Саме через несумісність змісту ознак, якими ризняться такі склади, є підстави вважати ці ознаки розмежувальними, а склади злочинів – визнавати суміжними.

Для реалізації наведених положень слушною є запропонована В. О. Навроцьким послідовність дій щодо розмежування будь-яких явищ, процесів, предметів, серед іншого злочинів, а саме:

- 1) пошук спільного – того, що об'єднує порівнювані об'єкти;
- 2) з'ясування відмінних ознак цих об'єктів;

3) визначення відмінностей у виявлених розмежувальних ознаках [1, с. 477–478].

Тепер, знаючи особливості співвідношення суміжних складів злочинів і таких, що передбачені нормами, які конкурують між собою, а також порядок дій щодо їх розмежування, можна встановити зміст спільних і відмінних ознак складів злочинів, передбачених ст. 342 КК України та суміжних із ними складів злочинів, які закріплені у інших статтях Особливої частини цього Закону.

Певні труднощі виникають під час відмежування злочинів, передбачених ст. 342 і 349 КК України. Адже під час опору, а також у разі захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника цих осіб може бути обмежено у фізичній можливості самостійно обирати місце перебування (невипускання або, навпаки, невпускання їх до приміщення, транспортного засобу). Захоплення або тримання як заручника, а також опір вважають закінченими злочинами з моменту вчинення вказаних дій, попри те, досягли винні своєї мети чи ні. Водночас необхідно уточнити, що злочин, передбачений ст. 349, визнають закінченим із часу фізичного обмеження волі заручника, незалежно від того, відбулося лише його затримання чи останнє вже переросло в тримання потерпілого як заручника. Для кваліфікації цього злочину як закінченого не важливо, чи встиг винний реалізувати свою мету – поінформувати про факт захоплення заручника державну або іншу установу, підприємство, організацію, службову особу задля їх спонукання вчинити або утриматися від учинення будь-якої дії як умови звільнення потерпілого. Опір представникові влади чи працівникові правоохоронного органу вважають закінченим злочином з моменту активної фізичної протидії потерпілому під час виконання ним службових обов'язків.

На відміну від злочину, передбаченого ст. 349 КК України, метою якого є спонукання державної чи іншої установи, підприємства, організації, службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, дії, визначені ч. 3 ст. 342, вчиняють із метою примушування потерпілого вчинити явно незаконні дії.

Захопивши або тримаючи як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу, винний спонукає не їх, а інших осіб (установи) здійснити певні дії.

Розмежовуючи ці злочини, необхідно враховувати, що потерпілими від злочину, передбаченого ст. 349 КК України, можуть бути також близькі родичі представника влади або працівника правоохоронного органу. Потерпілим від опору може бути лише представник влади або працівник правоохоронного органу, тобто безпосередньо особа, яка зазнає фізичного впливу.

Відмежування таких суспільно небезпечних діянь можна здійснити і за суб'єктом, оскільки (відповідно до ст. 22 КК України), за ст. 349 до відповідальності притягують осіб з 14-річного віку, а за злочин, передбачений ст. 342, – з 16-річного.

Опір, поєднаний із примушенням представника влади, працівника правоохоронного органу чи державного виконавця шляхом, наприклад, утримування його в замкненому приміщенні (ч. 3 ст. 342) з метою спонукання іншого представника влади чи працівника правоохоронного органу відмовитись від виконання свого обов'язку, у зв'язку з чим і вчиняється опір, треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 3 ст. 342 та ст. 349 КК України [7, с. 682].

Опір особам вищезазначених категорій, до якого вдаються засуджені в місцях позбавлення волі, необхідно відмежовувати від дій, що дезорганізують функціонування установ виконання покарань, відповідальність за які визначено в ст. 392 КК України. Розмежування цих злочинів передбачає врахування їх об'єктивних і суб'єктивних ознак. Об'єктом складу злочину, як зафіксовано в ст. 342, є законна діяльність представників влади, працівників правоохоронних органів і державних виконавців під час виконання службових обов'язків, а також членів громадських формувань і військовослужбовців під час здійснення ними обов'язків щодо охорони громадського порядку. У складі злочину, передбаченого ст. 392, цей елемент є вужчим і містить суспільні відносини в частині забезпечення відбування покарання шляхом позбавлення або обмеження волі та нормальну діяльність адміністрації установ виконання покарань.

Найважче розмежувати злочини, які розглядають залежно від їх об'єктивної сторони, оскільки як у разі опору, так і під час нападу на адміністрацію може бути вчинено одні й ті самі дії, пов'язані з фізичною протидією, нанесенням побиттів потерпілому, зв'язуванням його або погрозою застосування насильства. Тому визначальним тут є місце злочину: напад на адміністрацію є можливим лише на території установи, де засуджені відбувають покарання, а також те, проти кого саме було вчинено вказані дії, тобто потерпілого. У разі опору в цих місцях представникові влади, працівникові правоохоронного органу, який перебуває в установі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, учинене необхідно кваліфікувати за ст. 342 КК України, оскільки в цьому разі винний керується спеціальною метою – перешкодити нормальній діяльності потерпілого. Якщо мета означених дій полягала в тому, щоб дезорганізувати роботу виправної установи й перешкодити провадженню діяльності щодо виконання покарань, то вчинене підлягає кваліфікації за ст. 392 КК України. На відміну від злочину, передбаченого ст. 342, який може вчинити будь-яка фізична осудна особа 16-річного віку, суб'єкт діяння, що дезорганізовує роботу установи виконання покарань, є спеціальним (засуджений, який відбуває покарання у виді обмеження волі, позбавлення волі на певний строк чи довічного позбавлення волі).

Опір представникові влади, учинений у місцях позбавлення волі, без наміру дезорганізувати функціонування такої установи, доцільно розглядати як злочин проти авторитету органів державної влади, а не як злочин проти правосуддя.

У слідчій та судовій практиці інколи виникають труднощі під час кваліфікації дій, пов'язаних із втечею з місця позбавлення волі або з-під варти, поєднаною з насильством над охороною (ст. 393). Так, потерпілими від цих посягань можуть визнавати працівників правоохоронних органів, що також є ознаками злочину, передбаченого ст. 342 КК України. Розмежовуючи ці делікти, необхідно зважати, передусім, на об'єкт посягання. Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 393 КК України, є нормальна діяльність установ, що здійснюють тримання осіб, засуджених до

позбавлення волі й арешту або яким обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту, а також затриманих за підозрою в учиненні злочину. Водночас додатковим об'єктом може бути здоров'я їх представників. Об'єктом злочину, визначеного ч. 3 ст. 342 КК України, є службова діяльність представників влади, працівників правоохоронних органів і державних виконавців, а також діяльність членів громадських формувань чи військовослужбовців у сфері охорони громадського порядку. Причому службова діяльність не пов'язана із забезпеченням неухильності виконання кримінально-процесуальних актів щодо попереднього ув'язнення та обвинувальних вироків. Також, на відміну від насильницького опору, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 393 вказаного Закону, має додаткову ознаку, що набуває якості обов'язкової, а саме – місце вчинення злочину. Її безпосередньо визначає диспозиція статті, яка чітко вказує на цю ознаку, зокрема місце позбавлення волі (установа виконання покарань), перебування під вартою (ізолятор тимчасового тримання, слідчий ізолятор). Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 393 КК України, спеціальний – засуджений чи особа, відносно якої обрано запобіжний захід, а суб'єкт опору – загальний.

В окремих випадках у КК України непокору визнано злочином, який також тісно пов'язаний з опором і є суміжним із ним. Так, у ст. 391 КК України передбачено відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи, а ст. 402 – злочином визнано умисне невиконання наказу начальника, тобто теж непокору. Названі злочини передусім слід розмежовувати залежно від об'єкта. У всіх він власний, самостійний. Так, об'єктом опору є правильна (нормальна) службова чи громадська діяльність. У злочині, передбаченому ст. 391, ним є нормальна діяльність виправної установи з виконання покарань у виді позбавлення або обмеження волі. Об'єкт непокори (ст. 402) – встановлений законодавством порядок виконання у військових формуваннях України наказів начальників. Суттєва відмінність між цими злочинами полягає також і в їх суб'єктах у разі опору. Якщо суб'єкт є загальним, то у двох інших вказаних злочинах він є спеціальним:

відповідно до ст. 391, суб'єкт – особа, засуджена до обмеження або позбавлення волі та відбуває покарання у виправній установі; згідно зі ст. 402 КК України, – військовослужбовець, який підпорядкований начальникові, котрий видав наказ. Щодо об'єктивної сторони, то опір, як відмічалось, полягає в активній протидії виконанню представникам влади чи громадськості своїх обов'язків, що передбачає фізичний вплив на потерпілого з метою завадити їх діяльності. На відміну від цього злочину, злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи (ст. 391) та непокоря (ст. 402) характеризуються тільки відкритою відмовою виконати конкретні законні вимоги (наказ).

Усі вищенаведені норми передбачають суміжні склади злочинів. Однак ст. 342 КК України під час її застосування перебуває також у співвідношенні з нормами, що конкурують із нею. Тому для того, щоб визначити, яку норму слід застосувати, необхідно з'ясувати, як ці конкуруючі норми підпорядковуються одна одній.

Отже, склади злочинів, наявні в ст. 349, 391, 392, 393, 402 КК України, співвідносяться зі складом злочину, передбаченого ст. 342, як суміжні. Ці склади відрізняються від складу опору декількома об'єктивними та суб'єктивними ознаками за умов збігання інших. Саме з огляду на несумісність змісту ознак, якими різняться вказані склади, є підстави вважати ці ознаки розмежувальними, а склади злочинів – суміжними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
2. Иногамова-Хегай Л. В. Конкуренция норм уголовного права / Л. В. Иногамова-Хегай. – М. : Щит-М, 1999. – 288 с.
3. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія / О. К. Марін. – Київ : Атіка, 2003. – 224 с.
4. Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – М. : Москов. ун-т, 1984. – 182 с.

5. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М. Й. Коржанський. – [Вид. 2-ге]. – Київ : Атіка, 2002. – 640 с.

6. Благоев Е. В. Теория применения уголовного права : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е. В. Благоев. – СПб., 2005. – 32 с.

7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін.] ; за заг. ред. С. С. Яценка. – [Вид. 4-те]. – Київ : А.С.К., 2006. – 848 с.

8. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден. – Харків : Право, 2012. – 272 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченко, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

Andrii Habuda – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Subject and Search Activity, Faculty No. 3 of the National Academy of Internal Affairs

Criteria of Delineation of Resistance from other Related Encroachment

The Criminal Code of Ukraine contains a number of *corpora delicti* that have close or similar signs as to their content. Among them are those that match according to objective or subjective signs the corpus of resistance a state power representative, law enforcement worker, public executive, a member of civic association on protection of public order and state border or serviceman, authorized person of the Deposit Guarantee Fund for individuals. This circumstance makes it necessary to distinguish between different *corpora delicti* while choosing the law rules on criminal

responsibility. However, the current legislation does not contain provisions that would regulate the procedure of application of criminal law, including the qualification. Therefore the problem of establishing common and delineating elements of crime exists under Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine along with other related encroachment. This is relevant both for the doctrine of criminal law and law enforcement practice.

The article aims to establish corpora delicti which have signs similar to those established for corpora delicti under Art. 342 of the Criminal Code and, in this regard, creating difficulties for the subjects of law in the choice of a law rule along with the criteria for its distinction. To achieve this goal some problems are being solved which are related to the search and analysis of legal and doctrinal approach to the definition of criteria that can establish common and delineated signs concerning the resistance and related offences.

The work focuses on the fact that Articles 342, 349, 391, 392, 393, 402 of the Criminal Code provide the related corpora delicti. However, Art. 342 of the Criminal Code, in its application, is also in the ratio with competing rules. Therefore, in order to determine what rule is applicable, it is necessary to clarify how these competing rules are subject to each other.

The research made it possible to formulate a conclusion that the corpora delicti contained in Articles 349, 391, 392, 393, 402 Criminal Code, correlate with the corpus delicti under Art. 342 as related. It is characteristic for these corpora delicti that they are different from the corpus of resistance by several objective and subjective signs, but at the same time being related with others. Because of the incompatibility of content signs, which differ abovementioned corpora, there is reason to determine these signs as those being delineated. As to corpora delicti we can consider them as being related.

Keywords: resistance; related corpora delicti; delineating signs; qualification; competition of rules; special and general rule.

Габуда А. С. – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин и оперативно-розыскной деятельности факультета № 3 Национальной академии внутренних дел

Разграничение преступления, предусмотренного ст. 342 Уголовного кодекса Украины, и смежных посягательств

Осуществлен поиск критериев разграничения сопротивления и смежных посягательств, в частности путем выяснения того, какие составы преступлений признаются смежными, а какие – предусмотренны нормами, конкурирующими между собой. Доказано, что составы преступлений, предусмотренных ст. 342 Уголовного кодекса Украины, содержат общие и разграничительные признаки с составами преступлений, охватываемых ст. 349, 391, 392, 393, 402 данного Закона.

Ключевые слова: сопротивление; смежные составы; разграничительные признаки; квалификация; конкуренция норм; специальная и общая нормы.